

מפעל הצלה

נורית גוברין: קריאת הדורות, כרכים ה'-ו', גוונים תשע"ה, 2015 994 עמ'

כמה נתונים. הופעת צמד הכרכים השלישי (ה-ו) בפרויקט כינוס מאמריה ומחקריה של נורית גוברין **קריאת הדורות**, משלים, לפי שעה, שישה סדרי קריאה, 28 שירים, 280 מאמרים ו-2870 עמודים, שנכתבו ופורסמו לאורך 50 שנה בקירוב. אם נוסיף לכל אלה 17 ספרי מחקר ועוד 15 ספרים בעריכתה, נעמוד בפני הקף מחקרי מעורר השתאות. הפניית מבט פנורמי אל מכלול יצירתה המחקרית, ובכלל זה אל **קריאת הדורות**, מגלה מערכת הנחות שיטתית ועקבית בדבר אופיה של הספרות, ובתוך כך של הספרות העברית למן תקופת ההשכלה ועד ימינו אלה ממש. ההבנות שהספרות אחזה בזמן ובמקום, מקיימת הוויית חיים עצמאית (מרכזים, מוסדות, אסכולות, דורות, מו"לות, כתבי עת, רשת מורכבת של קשרים, יחסים וכוחות), ונתונה בתוך הקשר תרבותי רחב, הן תשתיות עומק בעבודתה המחקרית. במידה רבה עקרונות מנחים אלה הפכו למזוהים עם דמותה של נורית גוברין כחוקרת ומחנכת. **קודא הדורות**, אחד מכינוייו של האלוהים (ישעיהו מ"א, ד), הנרמז מפרויקט הכינוס מעמיד מבט מובחן היטב של גוברין על אודות מקומה היציב, הנוכח והנצחי של הספרות העברית לדורותיה בתוך התרבות העברית והישראלית. "קריאת הדורות", הכותרת למעגלי המחקר לאורך הכרכים כולם, מרמזת על פוטנציאל תלת-ממדי בקשר ובקשב אל תולדותיה וריבוי פניה של הספרות העברית. לצד הקריאה העקבית בספרות של דורות קודמים, והדיאלוג, או בלשונה של גוברין "ההיענות להזמנתם, כביכול, של סופרי הדורות הקודמים לקראת ביצירותיהם" (פתח דבר, כרך א), "קריאת הדורות" היא קריאה לדורות. זו מערכת מסועפת, עשירה בעובדות ופרטים, קטלוג של נושאים ורעיונות, מרחב של פרקטיקות מחקר שלמרבית הצעף, מקומם בתוך השיח המחקרי האקדמי של היום, הולך ומצטמצם, וכמעט נעלם בתוך מציאות פופוליסטית ומתחנפת. מן הפרספקטיבה הזאת, פרויקט "קריאת הדורות" הוא מפעל הצלה של ממש, הנרמז גם מדבריה של גוברין בפתח כרך ה החדש על אודות "מארת השכחה", הד לדבריו של ברנר ב"אזכרה ליל"ג" (1913): "שהרי מי אינו נשכח אצלנו, שהרי את מי זוכרים". מתוך תקווה שהקוראים והלומדים בדור הנוכחי לא יהיו, בלשונו של ברנר, "הקוראים-הזוכרים האחרונים", מציעה גוברין בעושר מחקריה התקרבות אל "משפחת הנשכחים" (כשם כותרת פתח הדבר של כרך ה) מתוך רצון וצורך לגלות בהם צדדים חדשים ורעננים, לעורר סקרנות לקריאה חוזרת, ולהציג את חשיבותם ההיסטורית בדורם ולדורות. עבודתה המחקרית של נורית גוברין לאורך השנים היא עבודה של הנחת יסודות ותשתיות,

הן במונח המתודולוגי והן באופני הפרישה של הממצאים. גוברין פונה במחקריה ומבססת אותם על עובדות ועל איתור והבנה של מקורות ראשוניים: כתבי יד, מכתבים, וכתבי העת בהם ראשית הופעה של יצירת ספרות, המתפרסמים בתוך הקשרים של מקום, זמן, מערכת או קבוצה. ההקשר הרחב, שחזור החומרים, איתור טקסטים ודוגמאות מרכזיות כמו גם צדדיות, מעמיד בכמה וכמה ממחקריה של גוברין איוו תנועה ממינית, קטלוגית, כזאת המציעה קורפוס, ומצביעה באופן שקול, אחראי ובהיר על אפשרויות הגלומות בנושא הנחקר. כאלה הם המאמרים מתוך כרך ה, הנוגעים בקשר שבין ספרות למקרא; מאמר מתוך שער סופרי מופת, שעוסק בדמות הלמדן בספרות העברית; רשימה מרתקת בשם: "בין אבות ובנים: בין אימה לחסד", טקסט חדשני באופני ההתבוננות, ולעומת, במידה מסוימת, ביחס לאופנה של השנים האחרונות במחקר מערכת היחסים של אמהות ובנותיהן. כך, בכרך ו מאמרים הנוגעים בייצוגים של גליציה, הונגריה או מלחמת העולם הראשונה בראי הספרות העברית. אחת המטרות העקרוניות של מאמרים מסוג זה היא להאיר ולהצביע על שפע כיווני המחקר האפשריים בנושא. מבחינה זאת המהלך האינטלקטואלי שמציעה נורית גוברין הוא של תפיסה "דמוקרטית" ופולרליסטית, המתעניינת במרכזי וגם בצדדי, בריבוי ובמגוון הז'אנרי (מכתבים ספרותיים, מסות, מניפסטים, כתבי עת, מערכות פולמוסים), של פריצה נועזת של גבולות המחקר ומושג הטקסט הספרותי. מתוך הבנה שהכל שייך ומשתייך למערכות הספרות, הפועלות במקביל ומתוך מגעים גלויים וסמויים, אותם יש לחשוף, ובעיקר להציע כאפשרויות מחקר לדורות, אין נרשא ומסגרת טקסטואלית שאינה כשרה לבחינה סדורה ועקבית. מכאן, גם מתבררת תכונה שכיחה ביצירתה המחקרית של גוברין, המצטיירת גם מתוך צמד הכרכים החדש, והיא אותה מידה של התרחקות ואולי אף הימנעות מהכרעות פרשניות ביחס לטקסט הבודד. מתוך הבנת מעמדה האסתטי של היצירה הספרותית, גוברין נמנעת מן הצורך "לנתח" או להסביר, וכמו מניחה בגישתה הפתוחה לקולות מרובי גוונים להציע מתוך היסוד והתשתית אינטרפרטציות התואמות לגישה, לאסכולה או למגז האיש. נורית גוברין צמחה כחוקרת ספרות, כשקולות דומיננטיים ומשפיעים באקדמיה, שבאו מן החוג לתורת הספרות הכללית, שהחל לפעול בתל-אביב במחצית השנייה של שנות השישים, כמו גם הפרספקטיבות של הפורמליזם, הניו-קריטיסיזם והסטרוקטורליזם בחקר הספרות והתרבות בישראל דחקו לשוליים קולות מסוג אחר. גישתה החוץ ספרותית אל הטקסט כתוצר של רקע, נסיבות וקשרים שהביאו להיווצרותו, וההשקפה שהערכה של יצירה מצריכה הבנה ושחזור של תקופה, מקום, עמדות, רעיונות, הנחות ומושגים שבבסיס הידע התרבותי, עמדו לא פעם בפני ביקורת נוקבת. אחד מהיבטי

הביקורת על ההיסטוריוזים היה בכך שחקר הספרות מצטמצם לידע היסטורי, ומוכיל לדגש על כוונת היוצר, בבחינת "למה התכוון המשורר", בעוד עמדות מתנגדות מציעות את ההבנה שלעולם אין היוצר נוגע אלא בסובייקטיביות שלו עצמו, ואילו האובייקט שהוא יוצר הוא תמיד מעבר להישג-ידו. נורית גוברין פונה, ולא בפעם הראשונה, לדיון שכותרתו: "לא בחלל הריק", ומגישה באומץ, ובראייה מפוכחת ומאחזת דיונים מאלפים המחזקים את ההבנה שהספרות במלוא מורכבותה היא יותר מאשר מבנים עשויים מילים, אלא חוליות במסורת, המעודדות קריאות עומק בהופעות ובתופעות תרבותיות רחבות. כאלה הן הרשימות: "הסופר כתבנית נוף הוריו"; "למה התכוון המשורר?"; "חרדת ההשפעה וחרדות ההשפעה" "הנחמה שבספרות"; "כולנו אחרים" ועוד הרבה. בשנים האחרונות השתנה מעמדה של הגישות החוץ-ספרותיות בהשפעת התפנית הפוסט-סטרוקטורליסטית, שערערה על האוטונומיות של הטקסט הספרותי, והציגה אותו כנענה לכוחות הפועלים בחברה ובתרבות. המפגש המפתיע הזה בין תפיסת עולמה של נורית גוברין לקולות עכשוויים המשפיעים על דרכי השיח האקדמי הוא סגירת מעגל, מענה הולם ותמורה לעמדה עקרונית ועיקשת. בפתח הדבר לכרכים ה-ו, מקווה נורית גוברין להצליח ולכנס מאמרים, רשימות וראיונות, שנתרו מחוץ לכרכים, לכרך נוסף, אישי. המחשבה על כך אישי, אולי ממארי, שראשיתו בפרספקטיבה של ילדה המתעניינת בעבודתה, עולמו הרוחני וידידיו היוצרים של אביה הסופר, המבקר והעורך ישראל כהן, והמשכו בקריירה אקדמית ארוכה, החל משנות השישים ועד ימינו אלה, כחוקרת מרכזית של הספרות העברית היא לא פחות ממסעירה. כתיבה אישית המשקפת את אהבתה הגדולה לספרות, את התשוקה לפרטים ואת המחויבות המתמדת להבנה מדויקת של המכלול, תהא תשורה מרגשת למכבדיה של נורית גוברין ולמכבדיה של הספרות העברית. ♦

עודד מנדה-לוי